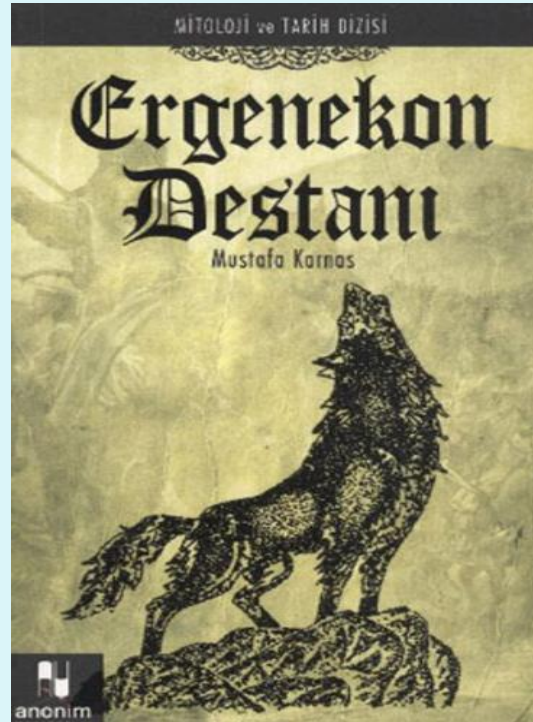
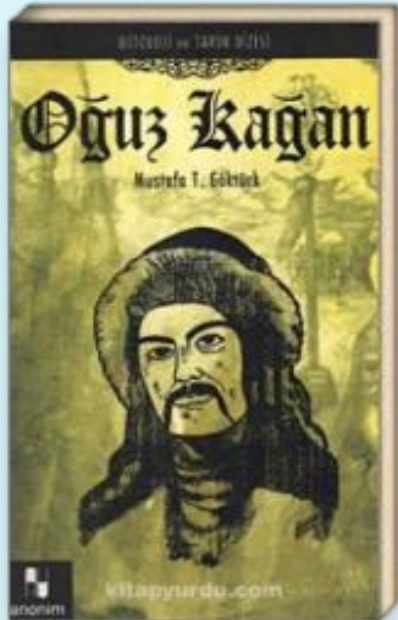

7. HAFTA:

DESTAN

DESTAN'IN TANIMI VE ÖNEMİ

«Eski çağlarda bir milletin hayatını yakından ilgilendiren **savaş, göç ve doğal afetler gibi tarihsel ya da toplumsal olaylar** nedeniyle din, fazilet ve kahramanlık gibi duygularla söylenmiş **uzun ve manzum** yiğitlik hikâyeleridir.»

- Bir milleti tanımanın en iyi yollarından biri o milletin destanlarını incelemektir.
- destanlar, tamamen bir tarihi vesika olmasalar da milletlerin geçmişlerini, hayata bakış açılarını, geleneklerini kısaca kültürlerini ve inançlarını tanıtan eşsiz birer hazinedir.

Destanların Genel Özellikleri:

- 1.Şekil itibariyle genelde **manzum (şiiirsel)** eserlerdir; ancak nazım-nesir karışık olanları da vardır.
- 2.Doğal destanların yaratıcıları belli değildir, **anonimdirler**.
- 3.Destanlarda olayların ne zaman ve nerede cereyan ettiği kısmen bellidir.
4. Destanlar **millîdirler ve millî ülküyü yansıtır**lar. Bir milletin maddi ve manevi yapısı destanda yaşatılır.
5. **Kahramanları, olağanüstü özelliklerle donatılmıştır** ve toplumun ideallerini, ülküsünü yansıtır ve toplum için hizmet ederler.

6. Konuları **kahramanlık, yiğitlik, yurt ve millet sevgisi**, dostluk ve ölümdür.

7.**Sözlü geleneğe dayalı** olduğu için uzun zaman içinde farklılığa uğrarlar.

8.Destan **kahramanları olağanüstü güçlere sahiptir.**

9.Destanlarda görülen **ihhtiyar bilginler, ilahi ışıklar, ilahi sesler** destan kahramanının başarı kazanmasını sağlayan **yardımcı güçlerdir.**

*Destanlar oluşumlarına göre «Doğal Destanlar (milli destanlar)» ve «Yapay Destanlar» olmak üzere ikiye ayrılır.

1.Doğal Destanlar (milli destanlar):

Bir ulusun ortak yaşamında derin izler bırakan, tarihsel ya da toplumsal olayların yiğitlik yönünü konu edinen, dilden dile sözlü olarak aktarılıp, sözlü gelenekteki şekilleriyle derlenen destanlardır.

*Yaratıcısı belli olmayan, yani anonim eserlerdir.

*Milli destanın doğması için bir toplumun uygarlık bakımından oldukça alt düzeyde olması, halkın efsaneler yaratmaya uygun ilkel devirleri yaşamış olması gerekmektedir.

Doğal destanların oluşumu üç aşamada gerçekleşir:

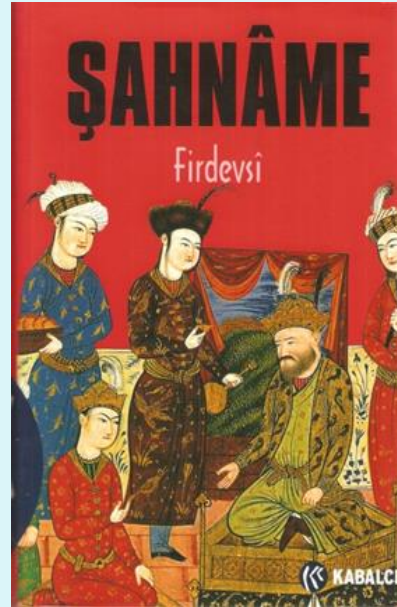
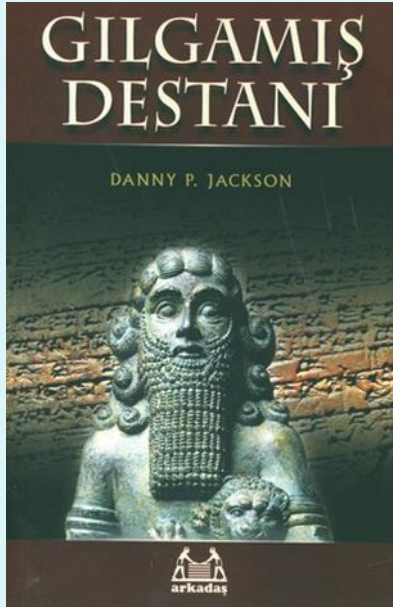
a. Doğuş aşaması (çekirdek): Doğal bir destanın oluşumu için öncelikle toplum hayatının birtakım büyük sarsıntılara uğraması, o milletin tarihinde **göçler, saldırılar, yeni topraklarda vatan kurma çabaları** gibi unutulmaz büyük olaylarla karşılaşmış olması ve olağanüstü özelliklere sahip bir kahramanın ortaya çıkması gerekir. **Bu aşamada destanın özü oluşur.**

b. Yayılma (oluş) aşaması: Toplum hayatını sarsan bu olaylar çok uzun bir müddet milletin hayalinde yaşar ve **halk şairleri tarafından ayrı ayrı parçalar halinde sözlü ve manzum** varyantları çoğalarak dile getirilir.

c. Saptama (derleme) aşaması: Toplumun uygarlık düzeyi yükseldiğinde, çeşitli sebeplerle siyasi ve sosyal birlik ihtiyacı oluştuğunda, milli ruha sahip bir destancı ya da folklorcu bu dağınık destan parçalarını toplar ve böylelikle milli bir destan vücuda gelmiş olur.

- Doğal Destana Örnek Teşkil Eden Destanlara Ait Görseller

Dünyaca Tanınmış Başlıca Doğal Destanlar ve Ait Oldukları Milletler:

- Gılgamış: Sümerler.
- Chanson De Roland: Fransızlar.
- İliada ve Odisseia: Yunanlılar.
- Şehname: İranlılar.
- Kalevala: Finliler.
- Nibelungenlied: Almanlar.
- Mahabharata, Ramayana: Hintliler.
- İgor: Ruslar.

2. Yapay Destanlar: Uygarlık düzeyinin yüksek olduğu bir devirde, **bir sanatçının bireysel yaratıcılığıyla** herhangi bir tarihi olayı, destan kurallarına bağı olarak yazdığı eserlerdir.

Dünyaca tanınmış yapay destanlardan bazıları ve yazarları şunlardır:

- Çılgın Orlando-Aristo
- Kaybedilmiş Cennet-John Milton
- Kurtarılmış Kudüs-Turguato Tasso
- Aeneis-Vergilious

TÜRK DESTANLARI

Türk milletinin mazisi çok eskilere dayanır. Daha milattan önceki yıllarda Türklerin, bilinen en eski yazının sahibi Sümerlerle coğrafi yakınlığa sahip oldukları, toplumsal ve dilsel birtakım münasebetler kurdukları tespit edilebilmektedir.

- Tarihi gelişim süreci içerisinde Türkler, birçok destansı olaya imzasını atmış, bu olaylar sonraki dönemlerde ozanlar tarafından destanlaştırılmıştır.
- Destanlarımızın çoğu halk arasında yaşayan parçaların çok sonraları derlenmesiyle; bir kısmı da İran, Çin, Arap, Moğol tarihi ve edebi eserlerinden elde edilmiştir.
- Türk destanlarının Türkçe yazılı kaynaklarının başında *Divanu Lügati't-Türk* gelmektedir. Ayrıca *Şecere-i Türk*, *Şecere-i Terâkime* adlı eserler önemli kaynaklardandır.

Doğal Türk destanlarını İslamiyet'in kabulünden önceki ve sonraki dönemlere ait olmak üzere şu şekilde sıralayabiliriz:

a.İslamiyet'in Kabulünden Önceki Doğal Türk Destanları:

- Yaratılış Destanı
- Alp Er Tunga Destanı
- Şu Destanı
- Oğuz Kağan Destanı
- Atilla Destanı
- Bozkurt Destanı
- Ergenekon Destanı
- Göç Destanı
- Türeyiş Destanı

b.İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Doğal Türk Destanları:

- Manas Destanı
- Danişment Gazi Destanı
- Cengiz Han Destanı
- Satuk Buğra Han Destanı
- Battal Gazi Destanı
- Köroğlu Destanı
- Dede Korkut Hikâyeleri/Destanı (Destandan halk hikâyesine geçiş özelliği gösterir.)

TÜRK DESTANLARINDA TİPLER VE MOTİFLER*

«Tip, benzer özellikleriyle birçok eserde karşımıza çıkan ve bazı sabit özelliklere sahip karakterdir.

Tip, toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eder.»

Türk destanlarında karşılaşılan başlıca tipler şu şekilde sıralanabilir:

a. Alp Tipi

- Türk destanlarında görülen örnek tip “alp” tipidir.
- Alp; kahraman, yiğit, cesur anlamlarında bir sözcüktür. Eski Türklerin yiğitlerine bu adı vermelerinin ilk koşulu **yiğitlik**, **cesurluk**, **kişisel üstünlük**, **kahramanlık** ve **asalettir**.

- Garipname'ye göre; “Alp” kişide sağlam yürek, pazu kuvveti, gayret, iyi bir at, özel bir giysi, iyi bir kılıç, süngü, yay ve kader birliği ettiği iyi bir arkadaş olmak üzere dokuz şey gereklidir.
- İslâmiyet'ten sonraki Türk destanlarında bu tip, “*Alp-Eren*” tipine dönüşmüştür. Fuad Köprülü, İslâmiyet'in etkisinden sonraki Türk Alplerine **Alp-Gazi** adını vermektedir.
- Kişilikleri ve davranışları ile bir ülkenin peşinde olan Alpler, kişisel tutkuların üstünde topluma mâl olmuş kişilerdir.
- Türk destanlarında görülen alp tipi, genel olarak manevi bir güce ve Tanrı'ya inanmakta, kuvvet, kudret, başarı; insanoğluna Tanrı'nın bir vergisi olarak kabul edilmektedir.

- Alplikte cesaretin yanı sıra fizyolojik bakımdan da kuvvet esastır. Çünkü Alp kişi kendi cesaret ve gücüne güvenerek mücadelelere girer. Alp, doğuştan olgun ve güçlü doğar.
- Doğumları **olağanüstü** ifadelerle anlatılan ya da dolaylı olarak belirtilen kahramanların hayatları hakkında yiğitlik gösterecek yaşa gelinceye kadar hiçbir bilgi bulunmaz. Ancak kahramanlar on beş yaşına geldiklerinde Alplik göstermeyle ilgili olaylar ortaya çıkar. Çocuk, bir **yiğitlik göstermedikten** sonra ad alamaz.
- Alp, çocukluğunda normal çocuklardan farklı davranışlar sergiler. Örneğin, Oğuz Kağan ana sütünü bir kere emmiş, kırk günde yürümüştür.

b. Bilge Tipi

- Eski Türklerde **topluma manevi liderlik yapan, toplumu yönlendiren**, çağını aydınlatan, verdiği öğütleri ve öğütlü sözleriyle yaşamlarından sonra dahi dilden dile dolaşan kişiler vardır. **Aksakallı** ifadesi ile de belirlenen bu kişiler **bilge** tipleridir.
- Türk destanlarında bilge tipi çok önemlidir. Ergenekon Destanı'nda demir dağı eriterek Türklerin yol bulup çıkmasını sağlayan usta demirci, bilge tipinin en önemli örneklerindendir.
- Bilge kişilerde ilahî bir sezgi gücü bulunmaktadır. Gerek İslâmiyet'ten önceki gerekse İslâmiyet'ten sonraki Türk destanlarında alplik ve bilgelik âdeta iç içedir.

c. Kadın Tipi

- Aile bütün toplumlar için daima en önemli kavramlardan biri olmuştur. Küçük sosyal gruplar içinde en sürekli ve vazgeçilmez olanı ailedir. Aile kavramı içinde en önemli bir yere sahip olan **soyun devamlılığının kaynağı** olan, **yuvayı yapan**, fedakârlık ve sadakatiyle toplum içinde farklı bir yere sahip olan **kadındır**.
- Kadının destanlardaki yeri sosyal hayattaki üstün mevkiinin aynıdır. Analık görevi, Türkler arasında kadına büyük değer kazandırmış, onu ilâhî bir varlık konumuna sokmuştur.

- Yaratılış Destanı'nda Tanrı'ya insanları ve dünyayı yaratması ilhamını veren **Ak-Ana** bir kadındır. Oğuz Kağan'ın ilk karısı ışıktan, ikinci karısı ağaçtan doğmuş kutsal kadınlardır.
- Türklerdeki kadın anlayışının İslamiyet'ten sonraki Türk destanlarında da devam ettiği görülmektedir.
- Dede Korkut'ta da aile bağına büyük önem verildiği görülmektedir. Daha çok tek kadınla evlenilir. Beyler eşlerine karşı saygılıdır. Onların duygularına önem verirler. **Kadınlar**, çoğu kez erkekler gibi **savaşçı** ve onun imdadına yetişecek kadar **cesaretlidir**.

B. Türk Destanlarında Motifler

- Destan motifleri, destan kahramanları ile iç içe bir durumdadır. En önemli rol kahramanın olduğu için motifler kahramanın eylemlerine uygun olarak gelişirler.
- Ayrıca toplumun inancı ve yaşantısı da motifleri şekillendirir. İslamiyet'ten önceki destanlarda Şamanist unsurlar; İslamiyet'in kabulünden sonraki destanlarda İslamî unsurlar ağır basar.

a. Işık Motifi (Maneviyat-Tanrısallık)

- Işık, destanlara aydınlık veren dini bir motiftir. Destanların büyük kahramanları ve onların evlenecekleri kadınlar çok defa kutsal bir ışıktan doğarlar.
- Bütün eski Türk inanışlarında ışık hep ön plandadır.
- Türklerin İslâmiyet'ten önce bağlı bulundukları Şamanizm'de **uçmak** ifadesi ile belirlenen sonsuz mutluluk ülkesi cennet, bir ışık dünyasıdır.

b. Ağaç Motifi

- Ağaç motifi, Türk destanlarının asıl öğelerinden birisi olarak kabul edilir. Önemi büyük olan ağaç, destanlarda kutsallaştırılmak sureti ile yok edilmesinin önüne geçilmiştir.
- Göktürkler ve Uygurlar devrinde ağaç kutsal sayılmış, Şamanizm'de orman bütünü ile bir kült olarak görülmüş, bazı ağaçlar takdis edilmiştir.
- İslamiyet'ten önceki destanlarda rastladığımız bu kutsal ağaç motifi İslamiyet'in kabulünden sonra da ağaç sevgisi olarak ileri düzeyde tutulmuştur. *Yaş kesen baş keser* gibi halk söylemleri ile de ağaçlara zarar verilmesi engellenmeye çalışılmıştır.

c. At Motifi

- Türk destanlarında ve diğer sözlü anlatı ürünlerinin hemen hepsinde at, önemli bir konuma sahiptir. Bunun temelinde Türk halkının göçebe kültürünün büyük etkisi bulunmaktadır.
- Destan kahramanının yanında yer alan at, bütün Türk destan rivayetlerinde olağanüstü özelliklere sahip olarak su ruhundan türer.
- Türkler, atların denizden çıkan, dağdan inen ya da gökten, rüzgârdan, mağaradan gelen kutsal aygırlardan türediğine de inanırlardı.
- Destanlarda kahramanların en büyük yardımcısı atıdır. At destanlarda tıpkı kahraman gibi olağanüstü özelliklere sahiptir.

d. Rüya Motifi

- Rüyalar destan kahramanlarının hareket tarzlarının tayinine ve gelecekteki olaylardan haberdar olmalarına yaraması bakımından destanlarda önemli bir yer tutar.
- Türk destanlarında ilk rüya motifine Oğuz Kağan destanında Uluğ Türk tarafından görülen rüyada rastlanmaktadır.

e. Kurt Motifi

- Destanlarda kurt, Türk'n hayat ve savaş gücünün bir simgesi olarak belirtilmiştir. şamanizm inancını yaşayan Türkler arasında kurt **yaşam ve savaş gücünün**
- Kurt, destanlarda **Börte ine** ve **Asena** adları ile bir sembol durumunu almıştır.

f. Kırklar Motifi (Formülistik Sayı)

- Türklerin önem verdiği, ona kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayıların başında kırk gelmektedir.
- Her destan kahramanının arkasında ona bağlı kırk alp ya da ereni vardır.
- Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz kırk günde yürür, kırk günde konuşur, Kaf Dağı'nın etrafını kırk günde dolaşır vs.

g. Mağara Motifi

- Destan geleneğinde mağara motifi bir inanca bağlı olarak belirgin şekilde görülmektedir.
- Bütün Türk destanlarında görülen mağara motifine daha çok Göktürk destanlarında rastlanır.

h. Hızır Motifi

- Türk halk kültürünün önemli bir ögesi olan Hızır motifi, destanlarımızda destan kahramanına yol gösterip yardım eder.
- Hızır inancı halen halk arasında Hızır efsaneleri olarak anlatılıp varlığını ve yaygınlığını korumaktadır.

1. Geyik Motifi

- Türk kültüründe kutsal olarak bilinen hayvanlardan biri de geyiktir. Bu nedenle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde geyik avlamanın uğursuzluk, hatta felaket getireceğine inanılır.
- Geyiğin kutsallığı nedeniyle, geyik boynuzunun Anadolu'nun kimi yörelerinde evlerin ya da çeşme gibi yapıların duvarlarına uğur için asıldığı bilinmektedir.

i. Sihir Motifi

- Türk destanlarında sihir motifi de önemli yer tutmaktadır. Uygur Destanı'nda yurt bütünlüğünün ve halk saadetine simgesi olarak bilinen bir '*yada taşı*' rivayeti bulunmaktadır.
- İslamiyet'ten sonraki Türk destanlarında bu sihir unsuruna fazlaca yer verilmiştir.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, Çiğdem (2010). Manas Destanı'nda Alp Kadın Tipi, Mukaddime Sayı: 1.
- BANG, W. ARAT, R. Rahmeti (1936). Oğuz Kağan Destanı, Burhaneddin Basımevi, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1984). Köroğlu Destanı, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- ELÇİN, Şükrü (1963). Atların Doğuşları İle İlgili Efsaneler, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (2008). Dede Korkut Kitabı, 41. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet (2005). Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı. Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul, s.11-25.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2002). Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti, Milli Tettebbûlar Mecmuası, C.II, No:5, s.214.
- ÖGEL, Bahaeddin (1971). Türk Mitolojisi, Ankara.
- Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, C.1.
- YARDIMCI, Mehmet (2007). Destanlar, Ürün Yayınları, Ankara.